
KONKURENCESCHOPNOST USA: VYMEZENÍ, FAKTORY A NOVÉ PŘÍLEŽITOSTI (PŘÍPAD BŘIDLICOVÉHO PLYNU)¹

Pavel Neumann*

Úvod

Závažným podnětem pro ekonomickou analýzu může být vývoj posledních dekád v USA, které podle některých názorů ztrácejí ekonomický výkon z důvodů omezení investic, poklesu produktivity a ztráty konkurenceschopnosti.

Článek si klade za cíl zhodnotit konkurenceschopnost USA na základě jejich evaluace v Indexu globální konkurenceschopnosti (údaje dostupné ve *Zprávě o globální konkurenceschopnosti*). Na základě vymezení diferencovaných pojetí konkurenceschopnosti chce stať poukázat na její jednotlivé faktory a rozdíly v projevech americké konkurenční schopnosti, pokud jde o její „vnitřní“ a „vnější“ dimenzi; současně s tím na možnou nejednoznačnost v hodnocení konkurenceschopnosti v případě Spojených států.

Mimo klíčové tradiční výrobní faktory zakládající konkurenceschopnost článek dále usiluje o zhodnocení vlivu některých nových zdrojů (na základě aktuálních změn v energetickém mixu země v podobě rostoucího významu břidlicového plynu) a jejich potenciálu k založení perspektivních konkurenčních výhod během procesu restrukturalizace ekonomiky Spojených států. Jestliže je fenomén „břidlicové revoluce“ někdy označován za významný nástroj ekonomického růstu, potažmo udržení konkurenční schopnosti USA, chce stať do jisté míry prozkoumat adekvátnost tohoto předpokladu.

1. Změny ve výkonnosti a efektivitě ekonomik rozvinutých zemí

Vývoj západních zemí prošel postupně několika vlnami rozvoje ekonomické výkonnosti a konkurenceschopnosti. Během tohoto období se sice staly klíčovými subjekty světového hospodářství, avšak růst výkonnosti a efektivnosti se postupně stal proměnlivým.

Mezníky ekonomické výkonnosti jsou historicky především fáze první a druhé průmyslové revoluce, které položily základ moderní strojové velkovýroby, resp. nově strukturovaly jádro průmyslového potenciálu hlavních center. K dalším významným změnám došlo v průběhu 20. století. Kromě spíše negativních vlivů, které poukázaly

* Vysoká škola ekonomická v Praze, Fakulta mezinárodních vztahů, katedra světové ekonomiky (e-mail: neumann@vse.cz).

¹ Tento článek byl vypracován za institucionální podpory Fakulty mezinárodních vztahů VŠE.

na omezenou schopnost adaptace novodobé tržní ekonomiky (Velká deprese 30. let), přinesla naopak pozitivní impulzy hospodářská obnova po 2. světové válce. Při likvidaci válečných následků došlo k revitalizaci narušených průmyslových struktur, především v západní Evropě a v Japonsku, kde výrobní kapacity prošly současně rozsáhlou modernizací s dopadem na ekonomický výkon jednotlivých zemí. Tento proces se stal i základem relativního vyrovnávání výkonnosti rozvinutých ekonomik, zejména ve vztahu ke Spojeným státům, jejichž ekonomická hegemonie dosažená na přelomu 19. a 20. století postupně klesala.

Důležitou fází změn se poté stala 70. – 80. léta 20. století. Průběh strukturálních krizí dotlačil rozvinuté země ke konverzi ekonomiky, jejího oborového a technologického základu. Krize atakovala především starší odvětví formovaná v době průmyslové revoluce. Realizované ekonomicko-strukturální změny měly sice v zásadě pozitivní dopad, avšak podle mínění některých autorů (Skidelski, 2013) došlo k oslabení investičních příležitostí, ke zpomalení růstu produktivity práce a k poklesu výkonnosti kapitálu. Řada průmyslových výrobních odvětví byla z důvodu růstu nákladů přesunuta do méně vyspělých zemí.

I přes opětovný růst produktivity práce a dílčí obnovu ekonomického výkonu přineslo stadium 90. let a počátku nového tisíciletí další otázky ohledně vývoje rozvinutých ekonomik. Ačkoliv některé změny, hlavně v oblasti informačních a komunikačních technologií, zavdaly podnět k úvahám o třetí průmyslové revoluci, tento trend se údajně během necelé dekády vyčerpal (Gordon, 2012). Účelnost a efektivita nově vkládaných investic byla v následující fázi dále zpochybněna hypoteční a finanční krizí, jež poukázala na problematické předpoklady ekonomického růstu, který ve svém základu preferoval spíše investice do spekulativních aktiv před vklady kapitálu do ekonomicky a technologicky perspektivních odvětví.

Za situace doznívání ekonomické recese a oživování růstu jsou proto v současné době hledány cesty dalšího rozvoje efektivní výroby, potažmo zvýšení konkurenceschopnosti zemí. Jsou zvažovány jednotlivé složky konkurenční schopnosti a jejich perspektiva ve zlepšení ekonomického výkonu. Uvedený trend se týká prioritně i klíčové země světového hospodářství, Spojených států amerických. Konkurenceschopnost největší světové ekonomiky se však manifestuje nejednoznačným způsobem, jak naznačuje analýza *Zprávy o globální konkurenceschopnosti*.

2. Pojetí konkurenceschopnosti a její indikace v podmínkách USA

Prioritním cílem většiny zemí ve světové ekonomice je udržení, resp. zvýšení jejich konkurenční schopnosti. Konkurenceschopnost je dlouhodobě předmětem intenzivní diskuse a lze ji chápat různým způsobem. Pokud jde o její důsledky, poukazuje se např. obecně na růst životní úrovně dané země, přičemž tento cíl je zajištěn udržením odpovídající míry růstu pomocí zvyšující se produktivity, zaměstnanosti, manažerských a technologických inovací, kvalitního lidského kapitálu, odpovídající infrastruktury a vhodného regulatorního prostředí. V jejich souhrnu bude ekonomika schopna nabídnout levné a přitom kvalitní zboží a služby (srovnej McKinsey Global Institute, 2010, s. 10 aj.).

Různá pojetí konkurenceschopnosti (srovnej Beneš, 2006) akcentují její různé komponenty. Pojetí, jež lze označit jako „vnější“, hodnotí exportní výkonnost země (resp. její zahraniční konkurenceschopnost), která se podle B. Balassy mění vlivem vývoje cenových a nákladových faktorů a tak schopnosti prodávat na zahraničních trzích (cit. dle Cellini, Soci 2002, s. 5). Jde zejména o způsobilost průmyslu vytvářet zisk a udržet podíl na otevřených mezinárodních trzích (EC, 2004, s. 13). Dále je v tomto pojetí akcentován kromě ceny také faktor kvality produkce. Průnik na světové trhy je spojován rovněž se ziskem komparativních výhod z mezinárodní směny (Kubišta, 1999, s. 316).

Vztáhneme-li definici vnějšího pojetí konkurenceschopnosti na ekonomickou realitu, můžeme konstatovat, že konkurenční procesy při realizaci zboží či služeb se v současné globální ekonomice odehrávají převážně v náročném prostředí tvořeném výrobně obchodními sítěmi (řetězci) transnacionálních korporací. Úspěšná participace v této struktuře je proto dána určitými podmínkami, jež musejí konkurující subjekty jednotlivé země splňovat, resp. faktory, které zakládají jednu z forem konkurenceschopnosti dané země. Mezi ně patří především (GCR, 2013, s. 7):

- existence vzdělané, kvalifikované pracovní síly,
- rozvinutá funkční infrastruktura,
- dostatečné rozšíření informačních a komunikačních technologií,
- efektivní institucionální struktura,
- efektivně fungující trhy práce.

Nyní se pokusíme vztáhnout uvedená kritéria na ekonomiku USA. Můžeme použít při jejich hodnocení údaje uváděné v rámci Indexu globální konkurenceschopnosti (Global Competitiveness Index, GCI), které jsou každoročně prezentovány ve *Zprávě o globální konkurenceschopnosti* (Global Competitiveness Report, GCR). Údaje ze zprávy za léta 2013–2014, které se váží na výše uvedená kritéria ekonomiky Spojených států, jsou shrnuty v Tabulce 1.

Tabulka 1: Konkurenceschopnost USA podle vybraných kritérií GCI

Kritérium	Pořadí v GCI
Vyšší vzdělání a výcvik	7
Infrastruktura	15
Technologická připravenost	15
Instituce	35
Efektivita trhu práce	4
Uvedené ukazatele celkem (průměr)	15

Zdroj: GCR, 2013-14, s. 382, vlastní výpočty a zpracování

Podle daných ukazatelů by USA měly mít průměrnou či mírně nadprůměrnou konkurenceschopnost (15. místo). Přestože Spojené státy formálně patří spíše mezi

úspěšnější ekonomiky, exportní výkonnost, resp. schopnost uplatnit zboží na zahraničních trzích, která je deklarována ve zmíněném „vnějším“ pojetí konkurenceschopnosti, může být podle jiných statistických parametrů hodnocena jako klesající, přinejmenším vzhledem ke zhoršující se obchodní bilanci. Růst deficitu obchodní bilance USA je pozorovatelný již od 80. let.

Zatímco obchodní deficit (zboží a služby) dosahoval v r. 1997 102 mld. USD, o dekádu později (2006) činil 771 mld. USD. Schodek se pohybuje v posledních letech na úrovni 500–580 mld. (OECD, 2014a). Dlouhodobé zvyšování deficitu souvisí ovšem i s pozicí USA jakožto ekonomiky s rostoucí otevřeností a eskalující vnitřní poptávkou (ať už spotřebitelskou, či po dodávkách výrobních komponentů produkovaných levněji v zahraničí), resp. i s importem. Ve prospěch USA svědčí i fakt, že dynamika exportu nejví s ohledem na vývoj světové ekonomiky závažné či dlouhodobé propady a po většinu uváděného období se pohybuje nad průměrem zemí OECD. Komplexní údaje nicméně vypovídají o určitém poklesu schopnosti země obstát v mezinárodní soutěži a zejména udržet vyrovnanost obchodu. Deficit obchodní bilance se sice zmínil od začátku recese po r. 2008; dlouhodobý nepříznivý trend však víceméně trvá (viz Tabulka 2).

Tabulka 2: Vybrané údaje vnějších ekonomických vztahů USA v letech 1997–2014 (mld. USD, % změna oproti předchozímu roku)

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Obchodní bilance zboží a služeb	-102,0	-162,7	-256,6	-375,8	-368,7	-426,5	-503,7	-619,2	-721,2
Změna exportu (%)	11,9	2,3	2,6	8,6	-5,8	-1,7	1,8	9,8	6,2
Změna importu (%)	13,5	11,7	10,1	13,0	-2,8	3,7	4,5	11,4	6,3
Běžný účet platební bilance (mld. USD)	-140,7	-215,1	-295,5	-410,8	-395,3	-458,1	-521,3	-633,8	-745,4
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Obchodní bilance zboží a služeb (mld. USD)	-771,0	-718,5	-723,1	-395,5	-512,7	-580,0	-568,3	-508,2	-520,0
Změna exportu (%)	9,0	9,3	5,7	-8,8	11,9	6,9	3,3	3,0	3,3
Změna importu (%)	6,3	2,5	-2,6	-13,7	12,7	5,5	2,3	1,1	3,5
Běžný účet platební bilance (mld. USD)	-806,7	-718,6	-686,6	-380,8	-443,9	-459,3	-460,8	-400,3	-379,0

Zdroj: OECD, 2014a, vlastní zpracování

Samotný zahraniční obchod a jeho velikost či výsledek (saldo) nemusí být ovšem zcela zásadním měřítkem konkurenceschopnosti: jeho bilance může být např. negativně ovlivněna uvedenou poptávkou po importech, v USA velmi silnou.

Na tuto výtku reaguje další, „vnitřní“ pojetí, které hodnotí konkurenceschopnost na základě vývoje některých interních indikátorů země (HDP, zaměstnanost, makro-

ekonomické prostředí, životní úroveň atd.). Přitom je zdůrazňována role produktivity práce jako stěžejního zdroje konkurenční schopnosti (Porter, 2003). Produktivita je jejím zdrojem, pokud dochází k tvorbě vysoké hodnoty zboží a služeb v poměru k jednotce vstupů, resp. k jejich efektivní transformaci na výstupy. Vysoká produktivita, potažmo konkurenceschopnost, pak umožňuje vysoký výnos z kapitálu, vysoké mzdy, silnou měnu; vede tedy při růstu efektivnosti celé ekonomiky i k vysoké životní úrovni obyvatelstva.

Hodnocení konkurenceschopnosti USA na základě „vnitřních“ faktorů lze provádět ve dvou rovinách.

2.1 Makroekonomika a vývoj ekonomického prostředí

První rovina sleduje hlavní makroekonomické ukazatele a vývoj jejich celkového prostředí.

Pozici USA, pokud jde o tyto indikátory, lze považovat za kolísající až nestabilní. Po příznivé dekádě 90. let se řada ukazatelů zhoršila. Některé parametry makroekonomického prostředí postupně vykazovaly výrazně negativní hodnoty, které naznačovaly vysokou úroveň vnitřní ekonomické nerovnováhy a zařazovaly USA v žebříčku GCI vesměs velmi nízko (viz Tabulka 4). Hlavní nerovnováhy (rozpočet, vládní dluh) jsou odrazem slábnoucího ekonomického růstu (HDP) a následných pokusů o jeho kompenzaci. Tempo HDP pokleslo od počátku nového tisíciletí v průměru na 1,9 % (oproti předchozí dekádě, kdy činilo 3,2 %)² při rostoucí nezaměstnanosti, avšak stabilizované inflaci (viz Tabulka 3).

Tabulka 3: Vývoj HDP, nezaměstnanosti a inflace v USA (průměrná roční změna v % ve vybraných obdobích)

	1989–1999	2000–2013
HDP	3,2	1,9
Nezaměstnanost	5,8	6,4
Inflace	3,0	3,2

Zdroj: OECD, 2014; vlastní výpočty a zpracování

Nepříznivé makroekonomické údaje a pokračující trend hluboké vnitřní nerovnováhy spolu s vnější negativní obchodní bilancí se v posledních letech potom odrazily v celkové pozici USA v rámci GCI. Původně čelní postavení se zhoršilo o několik míst, i když poslední hodnocení poslalo Spojené státy mírně kupředu (viz Tabulka 5).

2 Vypočteno podle OECD, 2014.

Tabulka 4: Konkurenceschopnost USA podle vybraných kritérií pilířů 1–3 GCI („Základní požadavky“)

Kritérium	Pořadí v GCI
Instituce	35
Infrastruktura	15
Makroekonomické prostředí: rovnováha vládního rozpočtu	142
hrubé národní úspory	112
celkový vládní dluh	140
inflace	1
makroekonomické prostředí celkem	117
„Základní požadavky“ celkem	36

Zdroj: GCR, 2013, s. 382, 383; vlastní zpracování

Tabulka 5: Změny pořadí USA v rámci Indexu globální konkurenceschopnosti v letech 2008–2013 (celkový ukazatel)

Země	2008–2009	2010–2011	2011–2012	2012–2013	2013–2014
USA	1	4	5	7	5
Švýcarsko	2	1	1	1	1
Dánsko	3	9	8	12	15
Švédsko	4	2	3	4	6
Singapur	5	3	2	2	2
Finsko	6	7	4	3	3
Německo	7	5	6	6	4

Pramen: GCR, 2008, s. 10; GCR, 2011, s. 15; GCR, 2013, s. 15; vlastní zpracování

2.2 Zvyšování efektivnosti a inovace

I přes zhoršení nelze postavení USA v řadě faktorů konkurenceschopnosti snižovat. Lze se odvolat na druhou hodnotící rovinu „vnitřní“ konkurenceschopnosti, sledující některé výrazně kvalitativní ukazatele.

Po čtyřech letech poklesu došlo v posledním roce (2013–2014) v pozici USA k mírnému obratu, kdy si země polepšila v GCI o dvě místa. Zlepšující se postavení může souviset se zlepšením růstové dynamiky a poklesem nezaměstnanosti po finanční a hypoteční krizi, kde USA patří mezi rychleji se zotavující země OECD. Kladně je hodnocena revitalizace amerického bankovního sektoru, který dobře funguje opět bez státní pomoci a příznivě působí na situaci finančních trhů. Pozitivnější je rovněž hodnocení veřejných institucí (GCR, 2013, s. 23).

Co lze však hlavně spatřovat za udržováním, popř. i zlepšováním pozice Spojených států v pořadí Indexu globální konkurenceschopnosti?

USA přesvědčují především těmi strukturálními charakteristikami, které vedou potenciálně k vysokým hodnotám produktivity práce, jež je řadí mezi země s nejvyšší úrovní tohoto ukazatele na světě. Americké firmy, zejména velké společnosti, jsou považovány za vysoce sofistikované subjekty se značným inovačním potenciálem, který je podpořen vesměs excelentním domácím systémem univerzitního vzdělávání, zprostředkujícím podnikatelské sféře mimo jiné nejnovější poznatky vědy a výzkumu. Tyto výhody jsou dále umocněny pružnými finančními trhy, flexibilním trhem práce a úsporami, jichž je možné dosáhnout v domácí ekonomice, která je svým rozsahem dosud největším národním hospodářstvím na světě.

Tabulka 6: Konkurenceschopnost USA podle vybraných kritérií pilířů 8–12 GCI („Faktory zvyšující efektivnost“, „Faktory inovace a sofistikovanosti“)

Kritérium		Pořadí v GCI
Finanční trhy:	dosažitelnost finančních služeb	7
	dosažitelnost venture kapitálu	3
Technologická připravenost:	dosažitelnost posledních technologií	6
	absorpce technologií firmami	9
	PZI a transfer technologií	46
Velikost trhu:	index velikosti domácího trhu	1
	velikost HDP	1
Sofistikovanost podnikání:	povaha komparativní výhody	17
	sofistikovanost výrobního procesu	7
	rozsah marketingu	2
Inovace:	inovační kapacita firem	5
	výdaje firem na výzkum a vývoj	5
	kvalita výzkumných institucí	5
	připravenost vědců a techniků	6
„Faktory zvyšující efektivnost“ celkem:		1
„Faktory inovace a sofistikovanosti“ celkem:		6

Zdroj: GCR, 2013, s. 382, 383; vlastní zpracování

Hodnotíme-li indexy faktorů zvyšujících efektivnost a podněcujících inovace a sofistikovanou produkci, vychází hodnocení USA podstatně lépe: země dosahuje v GCI první, resp. šesté místo (viz Tabulka 6). Uvedené faktory se tedy nepochybně v americké ekonomice prosazují navzdory nepříznivému hodnocení v kritériu „Základní požadavky“ (viz Tabulka 4). Dosahovaná produktivita je tedy vysoká a USA jsou hodnoceny jako ekonomika tažená inovacemi většinou nad průměrem zemí této skupiny, s výjimkou ukazatelů „Úroveň institucí“, „Makroekonomické prostředí“, případně „Zdraví a primární vzdělávání“ (GCR, 2013, s. 382).

Přesto se ani tyto formálně vysoké inovační tendence neprojevují ve vnějších relacích Spojených států jednoznačně. Varující z hlediska hodnocení konkurence-

schopnosti je především prohloubení obchodního deficitu v tzv. znalostně intenzivních položkách (knowledge-intensive goods). Jde o několik oborů řazených do šesti skupin³. Na počátku 90. let činil americký čistý deficit ve znalostně intenzivním zboží 6 mld. USD; pak se rozšířil na 150 mld. do r. 2000, resp. 270 mld. do r. 2012. Deficit tvoří až 2 % HDP, zatímco Japonsko a vybrané západoevropské země zaznamenávají přebytek ve výši 2–7,5 % HDP (McKinsey Global Institute, 2013, s. 48).

Lze připustit, že samotný nepříznivý výsledek obchodu se znalostně intenzivními komoditami může částečně zkreslovat pohled na americkou konkurenceschopnost, a to tehdy, jsou-li sice tyto produkty vyvinuty v USA, avšak vyráběny v rychle se rozvíjejících zemích a zpětně dováženy. Vzhledem k náročnosti jejich výroby (např. na kvalifikaci pracovníků) se však zřejmě nejedná o stěžejní část této produkce.

Znalostně intenzivní obory tvoří v USA 50 % přidané hodnoty zpracovatelského průmyslu a 40 % jeho zaměstnanosti. Intenzita znalostně intenzivních oborů je 5–12krát vyšší než v jiných zpracovatelských oborech, včetně o 20 % vyšší produktivity oproti průměru zpracovatelského průmyslu. Znalostně intenzivní obory zaměstnávají také vysoce kvalifikovanou pracovní sílu (McKinsey Global Institute, 2013, s. 48). Existují tedy nesporné zdroje k růstu těchto oborů v USA, pravděpodobně ne zcela využitě, které lze dále mobilizovat ke zlepšení americké konkurenceschopnosti.

3. Konkurenceschopnost USA jako výsledek uplatnění konkrétních výrobních faktorů

Jestliže se zamyslíme nad oběma pojetími konkurenceschopnosti (vnitřní, vnější), měla by mezi nimi existovat souvislost, protože jejich parametry se protínají. Mělo by tedy teoreticky platit, že země s vysokou domácí produktivitou práce má i konkurenční schopnost navenek, jak zdůrazňuje definice OECD⁴. Souvislost se však, jak je vidět, v praktickém ekonomickém vývoji neuplatňuje mechanicky. Ačkoli jsou USA velmi konkurenceschopné (podle řady parametrů GCI) v domácí ekonomice, ve vnějších relacích už tak vysokou úspěšnost nevykazují.

V tzv. „širším“ (agregátním) pojetí konkurenceschopnosti (Beneš, 2006, s. 17), které předchozí dvě vymezení de facto integruje, lze vysledovat, že konkurenceschopnost zachycuje komplexně vztahy mezi několika determinantami (Turok, 2004), kterými jsou:

1. schopnost domácích firem prodávat svoji produkci na trzích,
2. hodnota těchto produktů, efektivita jejich výroby,
3. stupeň využití domácího kapitálu, včetně lidského, a přírodních zdrojů.

3 Motorová vozidla a jejich části; ostatní dopravní vybavení včetně letadel; chemie a farmaceutický průmysl; zdravotnické vybavení, přesná a optická zařízení; polovodiče a elektronika; stroje a zařízení.

4 Konkurenceschopnost je míra schopnosti, s jakou je v otevřených tržních podmínkách země schopna produkovat zboží a služby, které obstojí v testu mezinárodní konkurence, a zároveň udržovat nebo zvyšovat reálný domácí důchod (OECD, 1992, s. 237).

Rozpornost pozice USA spočívá v tom (uplatníme-li na ně uvedenou definici konkurenceschopnosti), že navzdory úspěchu ve druhém bodě (vysoká efektivita, výstup hodnotných výrobků) není schopnost prodeje těchto sofistikovaných produktů zcela adekvátní (bod 1). Otázkou zůstává třetí bod charakteristiky, který poukazuje na využití zdrojů.

Pod pojmem ekonomické zdroje rozumíme obecně soubor výrobních faktorů, jimiž ekonomika dlouhodobě či krátkodobě disponuje. Výrobní faktory jsou relativně mobilní a jejich změny, resp. příliv, mohou přispět ke konkurenceschopnosti země; proto je analýza výrobních faktorů nezbytnou součástí zkoumání konkurenceschopnosti (srovnej Beneš, 2006, s. 17–20). Výrobní faktory k ní přispívají v různých zemích odlišným způsobem. U rozvinutých zemí jsou to vesměs kapitálové investice do technologií, resp. vklad kvalifikované pracovní síly. V jiných státech je podstatou konkurenční schopnosti naopak orientace na výrobu s účastí levné práce.

USA představují dlouhodobě ekonomiku prvního typu, využívající kapitál a lidské zdroje k výraznému růstu produktivity práce. K tomu slouží rozvinutá ekonomická a technologická infrastruktura, relativně racionální systém státních (hospodářských) institucí, spolu s přiměřeným daňovým systémem, regulativními opatřeními atd., které vesměs vhodně podporují podnikání a inovace. Racionální využívání zdrojů mířilo dosud zpravidla přes tyto vysoce mobilní faktory, které by měly dynamizovat konkurenční pozici a umožňovat přizpůsobování ekonomiky globálním změnám ve světovém hospodářství.

Mimo tyto dynamické, svým charakterem spíše dlouhodobé faktory však nelze podceňovat ekonomické podněty krátkodobé, více „statické“ než dynamické povahy, ovlivňující aktuální pozici země. K tomu, aby se projevila uvedená vysoká „vnitřní“ konkurenceschopnost USA navenek, mohou však tyto statické faktory významně přispět. Cesta k podpoře dynamické konkurenceschopnosti, manifestované ve vnějších ekonomických vztazích, může tak mít určité mezičlánky v podobě stimulace domácí ekonomické aktivity, zvýšení či instalace výroby spojené s poklesem nákladů, případně i s poklesem celkové vnější nerovnováhy. V této souvislosti se stále více poukazuje na nástup „energetické revoluce“ vyvolané těžbou břidlicového plynu v USA (srovnej např. CSIS, 2013).

3.1 Případová studie: Břidlicový plyn jako potenciální komparativní výhoda USA

Břidlicový plyn se stal v poslední dekádě jedním z nejzajímavějších nekonvenčních zdrojů energie, který začal být využíván ve větším měřítku. Průzkumy odhalily obrovská ložiska v celé řadě zemí na několika kontinentech. Největšími těžitelnými ložisky disponuje podle odhadů Čína; významné zdroje má řada dalších zemí Ameriky, Evropy i Afriky.

Největší perspektivy z hlediska zásob břidlicového plynu, jejich využití a ekonomických důsledků s tím spojených jsou v současnosti vkládány právě do vývoje v USA. Od r. 2007 zde rostla těžba břidlicového plynu závratným tempem, přes 50 % ročně. Technicky využitelné zásoby se odhadují na 55–70 bilionů m³. Při současné

míře spotřeby (okolo 0,7 bilionu m³ ročně v r. 2012) by toto množství zemi vystačilo případně na 90–100 let. Podíl břidlicového plynu představoval v uvedeném roce asi 36 % z celkové americké produkce, přičemž v r. 2007 to bylo pouze 5 %. (McKinsey Global Institute, 2013, s. 22–24).

Tabulka 7: Zásoby břidlicového plynu (v %) podle odhadu z r. 2009

Země	Technicky získatelné zásoby	Země	Technicky získatelné zásoby
Čína	19,2	Libye	4,4
USA	13,0	Alžírsko	3,5
Argentina	11,7	Brazílie	3,4
Mexiko	10,3	Polsko	2,8
Jižní Afrika	7,3	Francie	2,7
Austrálie	6,0	Norsko	1,3
Kanada	5,9		

Pramen: Kostitsyna, Vošta, 2013, s. 143

Masová těžba nového zdroje vyvolala cenovou revoluci, prozatím v podmínkách Spojených států, nicméně již i s rostoucími dopady na spotřebitele plynu v ostatních částech světa. Ceny⁵ v USA dramaticky klesly od r. 2008 ze 13 USD za MMBtu⁶ na 4 USD v r. 2013, přičemž v r. 2012 se držely ještě níže (3 USD). Ostatní země zaznamenávaly dosud kvalitativně odlišné cenové relace: v r. 2012 Velká Británie 10 USD za MMBtu; Japonsko platilo za dovážený zkapalněný přírodní plyn (LNG) v témže roce přes 16 USD za MMBtu (McKinsey Global Institute, 2013, s. 25).

Uvedené dvě skutečnosti – růst domácí nabídky a pokles cen energetické suroviny – vyvolávají značný optimismus v hodnocení budoucí ekonomické situace Spojených států. Podle některých komentářů se USA stávají jedním z nejatraktivnějších a velmi konkurenceschopných míst pro investice (CSIS, 2013). To platí v současnosti především pro investice do energeticky náročných oborů, avšak pozitivní dopady měnící se situace se mohou projevit i v dalších oblastech.

Spojené státy americké by se mohly pružně vrátit k využití některých potenciálních komparativních výhod, jimiž země tradičně disponuje. USA mají jednu z nejdelších zkušeností v těžbě energetických surovin, ropy a plynu. Disponují bohatou sítí ropovodů, plynovodů a rafinérií. Jedním z klíčových faktorů, který usnadňuje flexibilní využití přírodního bohatství, je i faktor vlastnictví: Soukromí vlastníci půdy disponují právy k přírodnímu bohatství v ní obsaženém, které mohou pronajmout těžebním společnostem, zatímco v řadě zejména evropských zemí jsou tato práva kontrolována státem. Situaci usnadňuje i nízká hustota zalidnění v řadě oblastí těžby, která snižuje odpor místních samospráv proti této činnosti. Existuje proto i menší odpor

⁵ Podle cenového indexu přírodního plynu Henry Hub benchmark price.

⁶ Milion britských termálních jednotek.

proti potenciálním nepříznivým ekologickým dopadům, které jsou částečně kompenzovány místním obyvatelům v podobě podílů na výnosech z těžby (Žižka, 2014).

4. Obnova/restrukturalizace průmyslové výroby: vliv na ekonomický výkon USA

Rozmach těžby břidlicového plynu může mít aktuálně významné dopady na některé země, v našem případě na Spojené státy.

Země bude pravděpodobně realizovat konkurenční výhody v podobě poklesu cen z takto nově získávaných energií, což činí domácí prostředí atraktivní pro nové ziskové investice s dopadem na konkurenceschopnost. Až několikanásobné snížení cen vstupů umožňuje pokles nákladů v mnoha zpracovatelských odvětvích v USA, která jsou náročná na spotřebu energie, jako petrochemie, hutnictví železa a oceli, výroba umělých hnojiv, skla, papíru, syntetického kaučuku, plastových obalů atd. (McKinsey Global Institute, 2013, s. 35.) Tato odvětví tvoří hodnotu 400 mld. USD v HDP Spojených států či 18 % výstupu amerického zpracovatelského průmyslu. Levnější plyn by mohl do r. 2020 každoročně stimulovat dodatečnou zpracovatelskou výrobu ve výši 75–105 mld. USD (viz Tabulka 8), resp. 55–85 mld. ročního HDP v těchto odvětvích, a vytvořit 270 tisíc dalších pracovních míst.

Pozitivním podnětem pro Spojené státy může být rovněž i určitá tendence k návratu části zpracovatelských výrobníků dříve alokovaných do méně vyspělých zemí, které bude i kvůli klesajícím nákladům opět možné realizovat v domácí ekonomice (Neumann, 2014).

Tabulka 8: Vliv levnějšího přírodního plynu na zvýšení hrubého outputu v energeticky náročných zpracovatelských odvětvích (roční přírůstek do r. 2020 v mld. USD)

Odvětví	Nízký odhad	Vysoký odhad
Petrochemie	60	80
Primární metalurgie	10	15
Ostatní energeticky náročná odvětví	5	10
Celkový přírůstek ročního outputu	75	105

Pramen: McKinsey Global Institute, 2013, s. 35; vlastní zpracování

Nové ceny přírodního plynu ovlivní rentabilitu výroby elektrické energie, opět se zpětným pozitivním dopadem do zpracovatelského průmyslu. Ve fázi prudkého zlevňování cen plynu již došlo k rychlému nahrazování uhlí v elektrárnách novou surovinou. Proces však není zatím v podmínkách USA zcela jednoznačný, neboť cena obou komodit kolísá (Tramba 2013).

Celkově se očekává jako příznivý důsledek boomu břidlicového plynu (spolu s navazující rostoucí těžbou „břidlicové“ ropy) posílení amerického hospodářství. Odhady McKinsey Global Institute uvádějí do r. 2020 roční zvýšení HDP o 2–4 % (380–690 mld. USD), vytvoření 1,7 milionu stálých pracovních míst a eliminaci závis-

losti na importu energií (McKinsey Global Institute 2013, s. 23). Shrňeme-li, na ekonomickém růstu se budou podle těchto prognóz podílet postupně nejvíce:

1. samotná produkce plynu a ropy, která zvýší HDP a počet pracovních sil v tomto sektoru;
2. produkční řetězce zpracovatelského průmyslu náročného na energie zvýšením své výroby v důsledku levných surovin;
3. nepřímým vlivem další navazující odvětví: služby, stavebnictví, obchod, doprava, zemědělství atd.;
4. zvýšení zaměstnanosti a mezd v podobě nezanedbatelného multiplikačního efektu, který povzbuzuje poptávkovou stranu ekonomiky, jejíž význam je v USA klíčový.

Odhad uvedené instituce se zdá být poměrně optimistický. Jeho naplnění bude záviset přinejmenším na tom, zda USA udrží a dále posílí trajektorii k urychlení růstu, která byla zřejmě zčásti nastoupena v posledních letech po finanční a hypoteční krizi. Podstatné bude z hlediska problému konkurenceschopnosti také to, jestli se promítne dopad těchto převážně cenově nákladových změn do perspektivních odvětví (viz dále).

Pozitivní dopad na ekonomiku USA se může projevit i prostřednictvím změn obchodní bilance. Podle předpovědí Mezinárodní agentury pro energii (IEA) USA dosáhnou do r. 2020 prvenství v produkci ropy a pravděpodobně budou jejím čistým exportérem do r. 2030. (IEA, 2012, s. 75–76). Podobně velmi příznivý vývoj zaznamenává břidlicový plyn. Současný třetinový podíl v domácí bilanci se může zvýšit na jednu polovinu v r. 2035. USA by se tak staly nejen největším producentem plynu na světě, ale pokročily by i k soběstačnosti v této komoditě. Do r. 2020 by se pak mohly stát vlivem „břidlicového boomu“ jeho čistým vývozcem (CSIS, 2012). Rychle rostoucí domácí produkce plynu i ropy a perspektiva jejich zvýšeného exportu může vést k postupnému zlepšování obchodní bilance.

Jestliže očekávaný růst cen při světové rostoucí poptávce by vyhovoval americkým exportérům, naopak domácí průmysl by se mohl za této situace obávat nepříznivých dopadů v podobě poklesu konkurenceschopnosti (CSIS, 2012). Řada odborníků však soudí, že ceny plynu budou i při rostoucím vývozu nadále na rozumné úrovni (Patria Online, 2013).

5. Nové zdroje: skutečná konkurenční výhoda, nebo holandská nemoc?

„Břidlicová revoluce“ nepochybně staví v současné době Spojené státy do nové role z hlediska budování aktuální konkurenční pozice. Slibuje zásadní změny v nákladech na výrobu, rozvoj řady odvětví, dříve považovaných za energeticky příliš nákladná, a tudíž nekonkurenceschopná, s návazným příslibem „investičního boomu“, který se jevil některým autorům po několika minulých dekád jako relativně umrtvený.

Otázkou zůstává, zda lze na základě těchto změn vybudovat, resp. upevňovat, takové komparativní výhody, které jsou atributem vyspělé ekonomiky na počátku nového tisíciletí.

Je známo, že (relativní) nadbytek minerálních zdrojů přímo nesouvisí s vysokou mírou udržitelné produktivity a celkovou konkurenceschopností, resp. dlouhodobě rostoucí prosperitou. Vazba mezi nadměrnými zdroji minerálních paliv a úrovní prosperity záleží na způsobu využití těchto zdrojů. To by mělo vést k dalším perspektivním investicím zvyšujícím celkovou produktivitu a posilujícím progresivní diverzifikaci ekonomiky (rozvoj moderní infrastruktury, vzdělání, inovací) a nikoliv jen k růstu běžné spotřeby (srovnej GCR, 2013, s. 40). Země se tak vyhne „holandské nemoci“, stavu investování do těžebního sektoru provázeného negativním vlivem na zpracovatelský průmysl a služby. Toto nebezpečí mohou eliminovat zpravidla státy se zdravými transparentními institucemi, prosazující dlouhodobé ekonomické cíle. Můžeme předpokládat, že jde i o případ USA.

Lze se proto domnívat, že levný plyn sice v současnosti poskytuje Spojeným státům nespornou výhodu oproti řadě dalších zemí, uvedená výhoda však nemůže být finálním ziskem, který konkurenceschopnost dlouhodobě udrží. Nízké ceny vstupů, mezi něž patří cena surovin, zakládají spíše krátkodobé (statické) komparativní výhody, na nichž staví především méně rozvinuté země, hlavně v prvních fázích jejich cesty k ekonomickému rozvoji.

Naopak cesta vyspělých zemí musí směřovat k rozvoji a dalšímu posilování znalostně intenzivních oborů s vysokým zastoupením vědy a výzkumu, které integrují rovněž vysoce kvalifikovanou pracovní sílu a jsou předpokladem budování dynamických komparativních výhod. Přestože v těchto oblastech ekonomický výkon USA relativně oslabil, přinejmenším v tom smyslu, že zaznamenávají rostoucí deficit v obchodě s produkty těchto oborů, znalostně intenzivní obory nicméně zůstávají klíčovou složkou americké ekonomiky.

Jak tedy chápat vztah formující se statické komparativní výhody a její vyšší dynamické formy? Nynější snížení nákladů jako důsledek rostoucí těžby břidlicového plynu by mělo být považováno za pouhý mezičlánek procesu budování komparativních výhod vyššího řádu, jehož výsledkem bude posílení znalostně intenzivních oborů v USA s následným potenciálem pro obnovu vnitřní, resp. i vnější ekonomické rovnováhy, a také rostoucí konkurenceschopnost.

Obnovení dynamického ekonomického růstu se jeví jako určitý první předpoklad. Americká ekonomika se zřejmě dostává definitivně z recese způsobené finanční a hypoteční krizí. Kromě ekonomického cyklu by mohl začít působit na dynamiku růstu HDP částečně i návrat některých průmyslových výrobních odvětví do domácího prostředí pod vlivem klesajících nákladů. Hnací motorem první fáze obnovy proto zůstanou i energeticky náročné obory čerpající z nízké ceny plynového média.

Ekonomická konjunktura a očekávaná zvyšující se rentabilita výroby by měla dále vést k růstu firemních zisků a následně i investic. Souběžně porostou i příjmy státního rozpočtu. Tyto podmínky by pak mohly nasměrovat firmy i státní administrativu k dalším sofistikovanějším investicím, resp. právě k podpoře znalostně intenzivních oborů, ve kterých budou spatřovat největší perspektivy a které zůstávají jádrem americké ekonomiky s nejvyšším rozvojovým potenciálem. Vhodnou formou nepřímé státní účasti na celém procesu by mohla být např. vědecko-výzkumná spolupráce.

V případě realizace výše zmíněné trajektorie by se, kromě pozitivního růstového efektu zaměstnanosti, multiplikačních efektů do většiny národohospodářských oborů, mohl rovněž projevit vliv na celkovou (vnitřní a vnější) rovnováhu americké ekonomiky: prostřednictvím poklesu deficitu federálního rozpočtu, čistého exportu paliv či zlepšení obchodního salda zpracovatelské produkce s vysokou přidanou hodnotou.

Závěr

Jak ukázal předchozí rozbor, některé signály ohledně ochabující konkurenceschopnosti USA nelze interpretovat jednoznačně. Spojené státy patří nesporně i nadále – navzdory poklesu v mezinárodním žebříčku – k nejkonkurenceschopnějším ekonomikám na světě. Tato schopnost se však manifestuje diferencovaně ve vnějších vztazích, v ekonomické rovnováze a ukazatelích interního rozvoje. Dochází tedy k určitému rozporu mezi parametry výše vymezené „vnitřní“ a „vnější“ konkurenceschopnosti.

Budování konkurenceschopnosti může probíhat s ohledem na její zdroje v různých rovinách. Směr ke konkurenceschopné ekonomice, jakkoliv je v rozvinuté zemi vymezen především zvýšeným využíváním znalostních faktorů a inovací, může mít podpůrné elementy či mezičlánky ve změnách nižšího řádu, které mohou reprezentovat i modifikace palivo-energetických zdrojů.

Samotný boom těžby břidlicového plynu se jeví zatím jako příznivý faktor z nákladového hlediska. Může však sloužit pouze jako mezistupeň k dalšímu rozvíjení dynamických komparativních výhod. Skutečným základem efektivních investic a budoucího růstu se musí jako další krok stát zpracovatelská výroba, včetně její „obnovené“ části v minulosti přesunuté do jiných zemí. Zpracovatelskou výrobu potom čeká další posílení směrem ke znalostně intenzivním produktům. Zde USA patřily v minulosti k nejúspěšnějším zemím, avšak svoji pozici částečně ztratily. Promítnou-li se uvedené změny do růstu exportního podílu těchto komodit, pak lze v souladu s její „vnější“ definicí hovořit o posílení konkurenceschopnosti.

Celý proces další konverze americké ekonomiky ovšem obsahuje řadu nejistot, které je potřeba vzít v úvahu. Samotné získání konkurenceschopnosti ve znalostních oborech, kromě splnění vnitřních předpokladů (technologie, kvalifikace pracovní síly, atd.), naráží na zostřené podmínky mezinárodní soutěže s rostoucím počtem stále lépe disponovaných ekonomických soupeřů (např. vybrané skupiny rozvojových zemí). Také pokud jde o břidlicový plyn jako určitý předpoklad přechodu k vysoce efektivním výrobám, je nutné kromě ekologických nejistot zvažovat časový horizont projevu jeho kladného nákladového efektu, resp. pozitivního vlivu na obchodní bilanci (prodleva způsobená dobou technologických, popř. i administrativních změn).

I přes uvedené potenciální překážky je možné konstatovat, že nová situace v posledních letech nabízí Spojeným státům možnosti rozvoje investic s perspektivou zlepšení jejich celkové konkurenční schopnosti.

Literatura

- BENEŠ, M. 2006. Konkurenceschopnost a konkurenční výhoda. *Working Paper 2006, vol. 5*. Brno : Masarykova univerzita, Centrum výzkumu konkurenční schopnosti české ekonomiky, červen 2006.
- CELLINI, R.; SOCI, A. 2002. Pop competitiveness. *BNL Quarterly Review*, no. 220, pp. 71–101. Milano : BNL, 2002.
- CSIS, 2012. Nakano, J. *Next Steps for U.S. Natural Gas Exports*. Center for Strategic and International Studies, December 17, 2012 [cit. 2014-02-24]. Dostupné z: <<http://csis.org/publication/next-steps-us-natural-gas-exports>>.
- CSIS, 2013. Verrastro, F. A. et al. *America's Surging Oil and Natural Gas Production – Where Would We Be without It?* Center for Strategic and International Studies, September 12, 2013 [cit. 2014-02-24]. Dostupné z: <<http://csis.org/publication/americas-surging-oil-and-natural-gas-production-where-would-we-be-without-it>>.
- EUROPEAN COMMISSION (EC), 2004. *European Competitiveness Report 2004*. Brussels: Enterprise and Industry Publications, European Communities, 2004.
- GCR, 2008. *Global Competitiveness Report, 2008–2009*. Geneva : World Economic Forum, 2008 [cit. 2014-03-17]. Dostupné z: <http://www3.weforum.org/docs/WEF_Global_Competitiveness_Report_2008-09.pdf>.
- GCR, 2011. *Global Competitiveness Report, 2011–2012*. Geneva : World Economic Forum, 2011 [cit. 2014-10-16]. Dostupné z: <http://www3.weforum.org/docs/WEF_Global_Competitiveness_Report_2011-12.pdf>.
- GCR, 2013. *Global Competitiveness Report, 2013–2014*. Geneva : World Economic Forum, 2013 [cit. 2014-10-16]. Dostupné z: <http://www3.weforum.org/docs/WEF_Global_Competitiveness_Report_2013-14.pdf>.
- GORDON, R. J. 2012. Is U.S. Economic Growth Over? Faltering Innovations Confronts the Six Headwinds. *NBER Working Paper, WP 18315*. Cambridge (Mass.) : National Bureau of Economic Research, August 2012. [cit. 2013-02-11]. Dostupné z: <<http://fakulty-web.at.northwestern.edu/economics/gordon/ls%20US%20Economic%20G>>.
- IEA, 2012. *World Energy Outlook*. International Energy Agency, November 12, 2012. [cit. 2014-06-04]. Dostupné z: <http://www.iea.org/publications/freepublications/publication/WEO2012_free.pdf>.
- KOSTITSYNA, K.; VOŠTA, M. 2013. Břidlicový plyn jako energetická alternativa EU. *Současná Evropa*, č. 1, 2013, s. 141–155. ISSN 1804-1280.
- KUBIŠTA, V. a kol. 1999. *Mezinárodní ekonomické vztahy*. Praha : HZ Editio, 1999.
- McKINSEY GLOBAL INSTITUTE, 2010. *How to compete and growth: A sector guide to policy*. McKinsey Global Institute, March 2010. [cit. 2014-03-17]. Dostupné z: <http://www.mckinsey.com/insights/economic_studies/how_to_compete_and_grow>.
- McKINSEY GLOBAL INSTITUTE, 2013. *Game changers: Five opportunities for US growth and renewal*. McKinsey Global Institute, July 2013. [cit. 2014-03-7]. Dostupné z: <http://www.mckinsey.com/insights/americas/us_game_changers>.
- MILLS, S. E. 2012. *Potential Beneficiaries of U.S. Manufacturing Renaissance*. The Boston Company Asset Management, LLC, May 2012. [cit. 2013-08-08]. Dostupné z: <http://www.thebostoncompany.com/assets/pdf/viewsinsights/May12_Views_Insights_Potential_Beneficiaries_U.S_Manufacturing_Renaissance.pdf>.
- NEUMANN, P. 2014. Mají rozvinuté ekonomiky šanci obnovit průmyslovou výrobu? *Acta Oeconomica Pragensia*. 2014, roč. 22, č. 2, s. 3–16. ISSN 0572-3043.
- OECD, 1992. *Technology and economy: The key economic relationships*. Paris : OECD, 1992.
- OECD, 2014. *OECD Economic Outlook*, 2014. OECD Economic Outlook 95 database. [cit. 2014-10-16]. Dostupné z: <<http://www.oecd.org/eco/outlook/Demand-and-Output.xls>>.
- OECD, 2014a. *OECD Economic Outlook*, 2014. OECD Economic Outlook 96 database. [cit. 2015-01-07]. Dostupné z: <<http://www.oecd.org/eco/outlook/External-Trade-and-Payments.xls>>.

- PATRIA ONLINE, 2013. Trejbal, V. *Levný břidlicový plyn láká do USA průmysl z celého světa*. Patria Online, 2. 10. 2013. [cit. 2014-02-20]. Dostupné z: <<http://www.patria.cz/zpravodajstvi/2448373/levny-bridlicovy-plyn-laka-do-usa-prumysl-z-celeho-sveta.html>>.
- PORTER, M. 2003. Building the Microeconomic Foundation of Prosperity: Findings from the Business Competitiveness Index. In: *Global Competitiveness Report 2002–2003*. World Economic Forum, Harvard University, 2003.
- SKIDELSKI, R. 2013. *Břidlicový plyn jako zachránce?* Project Syndicate, December 18, 2013 [cit. 2014-02-20]. Dostupné z: <<http://www.project-syndicate.org/commentary/robert-skidelsky-questions-whether-larry-summers-s-secular-stagnation-thesis-has-taken-adequate-account-of-the-rise-of-shale-energy-in-the-us/czech>>.
- TRAMBA, D. 2013. Končí pohádka o břidlicovém plynu. *Ekonom*, 2013, roč. LVII, č. 33. s. 32–33. ISSN 1210-0714.
- TUROK, I. 2004. Cities, Regions and Competitiveness. In: *Regional Competitiveness. Association of Regional Observatories*. [cit. 2006-04-24]. Dostupné z: <<http://www.regionalobservatories.org.uk>>.
- ŽIŽKA, J. 2014. Plyn z USA? Příliš mnoho bariér. *Lidové noviny*, 13. 3. 2014. ISSN 0862-5921.

THE U.S. COMPETITIVENESS: DEFINITION, FACTORS, NEW OPPORTUNITIES (CASE OF SHALE GAS)

Abstract: Using the example of the USA, the article deals with the issue of competitiveness. It defines various approaches to this phenomenon and analyses its individual factors. Additionally, it focuses on the differences in the USA evaluation with regards to their competitiveness in “external” and “internal” dimension. Furthermore, the paper tries to assess the growing influence of the U.S. new production factor: shale gas utilization. The cheap gas could play an important role by cost reduction. Based on the Global Competitiveness Index the country competitiveness has decreased, e.g. measured by the export performance of knowledge-intensive branches. However, the new economic sources, such as shale gas, promise progress in the restoration and changes of production. Nevertheless, in author’s opinion the general cost reduction of manufacturing production itself with utilizing shale gas is not sufficient. To achieve the real efficiency and competitiveness growth in the USA the positive cost effects need to be projected into the development of the knowledge-intensive branches as well as into their product export.

Key words: USA, competitiveness, shale gas

JEL Classification: O14